

ความยั่งยืนของการเลี้ยงโคนมโดยชุมชนเป็นฐาน: กรณีศึกษาบ้านห้วยเตย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

Sustainability of the community-base dairy cattle production: A case study of Ban Huay Toei, Tambon Ta Pra, Amphoe Muang, Khon Kaen Province.

ธีรชัย หายทุกข์^{1*}, ปรัชญาวิทย์ หัสโรค์¹ และ วิชา กาบุตร¹

Theerachai Haitook^{1*}, Prachyawit Husro¹ and Vicha Kalabutr¹

บทคัดย่อ: การศึกษาความยั่งยืนของการเลี้ยงโคนมโดยชุมชนเป็นฐานกรณีศึกษาบ้านห้วยเตย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาการและปัจจัยที่เกื้อหนุนให้การเลี้ยงโคนมของเกษตรกรมีความยั่งยืน โดยการรวบรวมข้อมูลผ่านกระบวนการวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเพื่อเก็บข้อมูลด้านสมรรถนะการผลิต ประวัติของการเลี้ยงโคนมของชุมชนและทัศนคติของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมที่มีทั้งหมดจำนวน 14 ราย จากการศึกษาพบว่าระบบการผลิตโคนมของชุมชนยืนหยัดอยู่ได้จนถึงปัจจุบันเนื่องจาก 1) ความมุ่งมั่นและการมีประสบการณ์ ทัศนคติที่ดีต่ออาชีพการเลี้ยงโคนม 2) มีความสามารถในการปรับตัวของวิธีการเลี้ยงโคนมและวิถีการดำรงชีวิต 3) มีการเกื้อหนุนจากระบบนิเวศการเกษตร 4) การมีระบบห่วงโซ่อุปทานรองรับผลิตโคนม 5) แม้ไม่มีสมรรถนะที่ดีในการให้ผลผลิต และปรับตัวได้ดี 6) มีโครงสร้างพื้นฐานที่อำนวยความสะดวกให้กับกิจกรรมการผลิตโคนม 7) มีการจัดการความเสี่ยงในเชิงระบบเพื่อการสูญเสียของระบบการผลิต 8) ตระหนักและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้การเลี้ยงโคนมของบ้านห้วยเตยยั่งยืนอยู่ได้จนถึงปัจจุบันและมีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

คำสำคัญ: โคนม ความยั่งยืน ชุมชนเป็นฐาน บ้านห้วยเตย

ABSTRACT: The study on sustainability of community-based dairy cattle raising, a case study in Ban Huay Toei, Tambon Ta Pra, Amphoe Muang, Khon Kaen Province aims to assess the development approach to this point and to assess on its affected factors. The data and information were gathered via participatory process for the overview and historical background. For the data of production performance, management and attitudes were collected by using a semi-structure interview tool. All Fourteen dairy cattle farmers in the village were interviewed. The study found that the resilience of the system resulted from 1) working hard, learning experience and positive attitudes on the occupation, 2) adaptation capacity in husbandry techniques and their livelihood, 3) well services from ecosystem 4) well establishment of dairy cattle supply chain, 5) good performance of cows and well adaptation to environment, 6) well establishment of infrastructure, 7) well management system for reducing risks, and 8) well awareness and rehabilitation on the environment and natural resources. These results enhance the sustainability of the production system in the village up to the present. Thus, these would be a foundation for a better adaptation to the changes in the future.

Keywords: dairy cattle, sustainability, community-base, Ban Huay Toei

¹ ภาควิชาสัตวศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ขอนแก่น 40002

Department of Animal Science, Faculty of Agriculture, Khon Kaen University, Khon Kaen 40002

* Corresponding author: pae-ait@hotmail.com

บทนำ

การเลี้ยงวัวนมในประเทศไทยได้มีมากกว่า 80 ปีแล้ว โดยกลุ่มของผู้พวยพชาวอินเดีย ในชุมชนของตน ในกรุงเทพมหานคร และได้มีวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ จนมีการตั้งองค์การส่งเสริมกิจการโคนมหรือ อสค ในปี 1960 ในอำเภอมวกเหล็ก เพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเลี้ยงโคนมในประเทศไทยอย่างจริงจัง ทำให้พื้นที่ใกล้เคียงมีการเลี้ยงโคนมเป็นอาชีพอย่างกว้างขวาง และมีการขยายไปยังพื้นที่อื่นๆ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเพชรบุรี (Sakdipitakul, 1991) ขณะที่อีสานได้มีการส่งเสริมและพัฒนาอย่างจริงจังเมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ดังในหลายพื้นที่ เช่น จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ สกลนคร ขอนแก่น อุตรดิตถ์ เป็นต้น (เทวินทร์ และคณะ, 2535) นอกเหนือจากพื้นที่ที่มีการส่งเสริมโดยองค์การส่งเสริมกิจการโคนมแห่งประเทศไทย อย่างไรก็ตามมีหลายพื้นที่ที่เกษตรกรต้องล้มเลิกกิจการไปในระยะเวลาอันสั้น แต่ก็ยังมีหลายพื้นที่ที่เกษตรกรยังยืนหยัดอยู่ได้ และมีความยั่งยืนจนถึงปัจจุบัน ดังตัวอย่างของกลุ่มผู้เลี้ยงโคนมของบ้านห้วยเตย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ได้รับการส่งเสริมให้มีการเลี้ยงโคนมในจังหวัด และภาคอีสาน ในขณะนั้นมีส่วนเสริมให้ครอบครัวเกษตรกรมีความมั่นคง พึ่งพาตนเองได้ มีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น ดังการศึกษาของ Nuntapanich (2011) ที่จังหวัดศรีสะเกษ ที่ได้วิเคราะห์ปัจจัยชี้วัดความยั่งยืน ความสำเร็จของการเลี้ยงโคนมในระดับชุมชนและพบว่ามาจากองค์ประกอบหลัก 6 ด้าน คือ 1) มีผลผลิตน้ำนมสูง 2) มีการผลิตที่ต่อเนื่องและความสม่ำเสมอ 3) เป็นอาชีพและมีผลตอบแทนที่ดี 4) มีต้นทุนการผลิตต่ำ 5) มีการรวมกลุ่มที่ดี และ 6) มีการผลิตที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบเหล่านี้ควรจะเป็นปัจจัยของความสำเร็จของการพัฒนาที่บ้านห้วยเตยหรือไม่และมีองค์ประกอบอื่นๆหรือไม่ ที่เป็นปัจจัยเพิ่มเติมที่นำมาซึ่งความสำเร็จ ดังนั้นการศึกษาค้นคว้ามีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาดูงานหรือปัจจัยของความสำเร็จของการพัฒนาการเลี้ยงโคนม สมรรถนะการผลิตของโคนม และความยั่งยืนของระบบการผลิต

ในชุมชนบ้านห้วยเตยเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการเลี้ยงโคนมระดับเกษตรกรรายย่อยและชุมชนต่อไป

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ได้ดำเนินการการวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม โดยการประชุมกลุ่ม อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเกษตรกรที่เลี้ยงโคนมทั้งหมดในชุมชน รวมทั้งการดำเนินการสำรวจชุมชนแบบเร่งด่วนเพื่อทำความเข้าใจกับบริบทชุมชน การผลิต อีกทั้งได้เก็บข้อมูลเชิงลึกสำหรับสมรรถนะการผลิต ความพึงพอใจ ปัญหา ความต้องการและทิศทางการพัฒนาในอนาคตของตน จากเกษตรกรแต่ละรายโดยการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง นอกจากนี้ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากนักวิชาการที่ได้มีโอกาสหรือมีส่วนร่วมและมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเลี้ยงโคนมในบ้านห้วยเตย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมทั้งหมด จำนวน 14 ราย และการศึกษาจากกระบวนการประเมินสภาวะชุมชนแบบเร่งด่วน นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์และจัดกลุ่มความคิดและหาข้อสรุปร่วมกัน นอกจากนี้ข้อมูลเชิงปริมาณได้นำมาวิเคราะห์ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย เช่น ช่วงการให้ลูก ผลผลิตน้ำนมรวมต่อปี และเฉลี่ยต่อแม่ ต้นทุนการผลิต นอกจากนี้ข้อมูลเชิงคุณภาพอื่นๆ เช่น ระบบนิเวศเกษตรกรรม ความหลากหลายของพืชพรรณ แหล่งอาหารตามธรรมชาติสำหรับอธิบายข้อมูลทางสมรรถนะการผลิต กายภาพ สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม การเลี้ยงการจัดการโคนมของเกษตรกรและชุมชน

ผลการศึกษา

บทเรียนด้านการพัฒนาระบบการเลี้ยงโคนมระยะเริ่มต้นของบ้านห้วยเตย

การเลี้ยงโคนมในบ้านห้วยเตย เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ภายใต้โครงการเกษตรก้าวหน้า มุ่งเน้นการลดการว่างงาน โดยมี

เป้าหมายที่ผู้สำเร็จการศึกษาทางด้านทางด้านการเกษตร เพื่อเป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ มีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการ 27 ราย มีหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ได้จัดสรรที่ดินแปลงละ 20 ไร่ต่อครัวเรือน โดยการเช่าซื้อ 15 ปี ส่วนธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ได้ให้สินเชื่อแก่เกษตรกรรายละ 200,000 บาทเพื่อการลงทุนเลี้ยงโคนม ขณะที่กรมปศุสัตว์เป็นผู้ให้คำแนะนำด้านวิชาการ เทคโนโลยีการจัดการโคนม และวิทยาลัยเกษตรกรรมขอนแก่น ทำหน้าที่ในการฝึกอบรมด้านโคนมแก่เกษตรกร เกษตรกรเริ่มเลี้ยงโคในปี 2531 มีโครีดนมรายละ 3 ตัว มีที่พักอาศัย เครื่องมืออุปกรณ์ทำฟาร์มวัวนม อาหารข้น สร้างแปลงหญ้า เป็นต้น ผลการเลี้ยงโคนมระยะแรกให้ผลผลิตต่ำมากเนื่องจากการขาดความพร้อมด้านอาหาร และโครีดนมมีสมรรถนะต่ำ ต้องการเวลาในการปรับตัว ผลผลิตนมอยู่ในเกณฑ์ต่ำมาก ประมาณ 3 กิโลกรัมต่อวัน (สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดขอนแก่น, 2553) นอกจากนี้บางส่วนต้องนำมาเลี้ยงลูกโคที่เกิดใหม่ ทำให้เกษตรกรมีรายได้ต่ำ ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพและการหมุนเวียนต้นทุนที่ดี อีกทั้งเกษตรกรต่างคนต่างทำ ต่างอยู่ ขาดการรวมตัวกันในการจัดการผลผลิตและการพึ่งพากัน อีกทั้งการขาดกระบวนการสนับสนุนที่ต่อเนื่องจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งขาดการเกื้อหนุนจากระบบเกษตรกรรมอื่นๆ ต่อการดำรงชีพ และแหล่งรายได้อื่นๆ ในระยะเริ่มต้น ดังรายงานของณัฐพร (2539) ที่สะท้อนถึงการมีรายได้ติดลบของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนม (-12,750.92 บาท) ในรอบปี จากรายได้และรายจ่ายเฉลี่ย 79,115.68 และ 91,866.60 บาทต่อฟาร์ม ตามลำดับ ทำให้มีจำนวนเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมลดลงเหลือเพียงประมาณ 10 คน เพียงไม่ถึง 5 ปี (สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดขอนแก่น, 2553) อีกทั้งการขาดการจัดกระบวนการด้านองค์กรเพื่อการบริหารงานที่มีการประสานงานที่ดี ขาดการอำนวยความสะดวกไม่ชัดเจน ขาดหลักการติดตามและรายงานที่เป็นระบบ อีกทั้ง ตลอดจนไม่มีการจัดงบประมาณสนับสนุนเพิ่มเติม (ณัฐพร,

2539) เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าการดำเนินงานของเกษตรกรที่ไม่สามารถควบคุมกระบวนการผลิตได้เนื่องมีปัจจัยภายนอกที่อยู่นอกเหนือการควบคุม อีกทั้งกลุ่มเกษตรกรเป็นเยาวชนรุ่นใหม่ที่มีความมุ่งมั่น เป็นแรงงานที่ดี แต่ขาดประสบการณ์ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จ ทำให้หลายคนต้องประสบความล้มเหลวและไม่อาจดำรงกิจการการผลิตอยู่ได้ ทำให้โครงการ ณ ขณะนั้นไม่ประสบความสำเร็จในแนวทางการพัฒนา

อิทธิพลของระบบเกษตรกรรมต่อความเข้มแข็งของเลี้ยงโคนม

การศึกษาพบว่า มีเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมในชุมชนจำนวน 14 ราย ทั้งหมดเลี้ยงโคนมลูกผสมพันธุ์โฮลสไตน์ฟรีเซียน มีจำนวน 398 ตัว หรือเฉลี่ย 28.43 ± 16.86 ตัวต่อครัวเรือน ฝูงโคนมประกอบด้วยแม่โครีดนม โครุ่น-โคสาว แม่โคนมแห้ง และลูกโคเฉลี่ยเฉลี่ย 13.5 (47.6%) , 8.0 (28.2%) 3.0 (10.6%) และ 3.86 (13.6%) ตัวต่อครัวเรือน ตามลำดับ จากข้อมูลแสดงถึงการจัดการฝูงโคนมทดแทนที่ดี มีการผลิตที่ต่อเนื่องและมีความสม่ำเสมอของผลผลิตของระบบซึ่งนับเป็นหนึ่งในตัวชี้วัดที่สะท้อนถึงความยั่งยืนของระบบการผลิตเช่นกัน (Nuntapanich, 2011) การฟื้นตัวของเลี้ยงโคนมเป็นผลมาจากระบบครัวเรือนที่มีสภาวะของการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ด้วยกิจกรรมการเกษตรที่เกื้อหนุนวิถีการดำรงชีวิตในระบบการฟาร์มที่มีส่วนเสริมความมั่นคงจากกิจกรรมนอกภาคการเกษตรและผลผลิตในระบบการเกษตรที่มีความหลากหลายและต่อเนื่องเสริมกิจกรรมของครัวเรือนและเสริมกิจกรรมการเลี้ยงโคนมอีกด้านหนึ่ง การเรียนรู้ของเกษตรกรที่ยังคงรักษาระบบการผลิต และการปรับตัวของโคนม รวมทั้งความมั่นคงในกิจการด้านโคนมในพื้นที่ โดยเฉพาะจังหวัดขอนแก่นและพื้นที่อื่นๆ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเทคโนโลยีระหว่างเกษตรกรช่วยเสริมให้กิจกรรมด้านโคนมในบ้านห้วยเตยมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น กลายเป็นอาชีพหลักที่แท้จริงได้

สภาวะและสมรรถนะการผลิตโคนมของบ้านห้วยเตย

สถานภาพของเกษตรกร: เกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมของหมู่บ้านห้วยเตยมีสภาวะของกิจการที่ค่อนข้างมั่นคง ต่างมีคุณวุฒิ วัยวุฒิค่อนข้างดี เกษตรกรเป็นแรงงานหลัก เนื่องจากอายุยังไม่มาก เช่น ร้อยละ 35.14 เรียนจบอนุปริญญาตรี มีสมาชิกในครอบครัวมากขึ้นเป็น 2-4 คน (ร้อยละ 64) ซึ่งถือว่าเป็นแรงงานที่สำคัญ ต่างมีที่ดินทำกินเฉลี่ย 16.9 ไร่ต่อราย สำหรับการปลูกหญ้าพืชอาหารสัตว์ และเช่าเพิ่มเฉลี่ย 8 ไร่ต่อราย ด้วยคุณวุฒิ แรงงานของเกษตรกรที่ได้รับการศึกษาอยู่ในเกณฑ์ด้านเกษตรกรรมเป็นพื้นฐานและมีทรัพยากรเช่นที่ดินที่เป็นของตนเองในเพื่อการประยุกต์ใช้ในการเลี้ยงโคนมเหล่านี้เป็นปัจจัยนำเข้า (input) เข้าสู่ระบบการผลิตที่เป็นตัววัดที่มีสำคัญต่อความสำเร็จได้ (Nuntapanich, 2011) ดังเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมบางรายเป็นเกษตรกรดีเด่นด้านปศุสัตว์ของจังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

ระบบการเลี้ยง: เกษตรกรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 78) เลี้ยงโคแบบกึ่งซังกึ่งปล่อย โรงเรือนตั้งอยู่ที่สวน มีระบบโรงเรือนที่ดี มีการใช้วัสดุไฟฟ้า ส่วนใหญ่มีโรงเก็บหญ้าและฟาง รวมทั้งการมีโรงเรือนเลี้ยงโคทดแทน ผลผลิตน้ำนมเฉลี่ย 11.8 กิโลกรัม ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่ดี สำหรับรีดนมที่เลี้ยงด้วยหญ้าและเสริมด้วยอาหารข้น ที่จะให้ผลผลิต 10-13 กิโลกรัมต่อตัวต่อวัน สำหรับโคสมรรถนะเฉลี่ยและโคที่มีสมรรถนะดี (Sak-dipitakul, 1991) นอกจากนี้มีระยะเวลาให้นมเฉลี่ย 296.7วันต่อปี มีช่วงห่างการให้ลูก 390 วัน หรือวันท้องว่างประมาณ 105 วัน โดยเฉลี่ยจากแม่โคทั้งหมด ซึ่งก็พบว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ดี ใกล้เคียงกับค่ามาตรฐานของช่วงห่างการให้ลูกของโคนมมีระยะ 372 วัน และต่ำกว่าจำนวนวันท้องว่างของโคนมในภาคอีสานเฉลี่ย 120.11 วัน จากการศึกษาโดย เทวินทร์และคณะ (2535) มีสมรรถนะดีกว่าหรือใกล้เคียงค่าช่วงห่างการให้ลูกของโคนมในภาคเหนือของไทยมีค่า 419 วัน 401 วัน และ 524 วัน สำหรับโคลูกผสมโฮลสไตน์ฟรีเซียน 50% 75% และพันธุ์แท้ ตามลำดับ (Pongpiachan et al., 2003) ผลการศึกษาเกษตรกรมักจะนิยมผสม

พันธุ์โคนมโดยวิธีการผสมเทียมจากปศุสัตว์จังหวัด อาสาปศุสัตว์และเอกชนอิสระ เกษตรกรมีต้นทุนด้านอาหารค่อนข้างต่ำเนื่องจากใช้เศษเหลือจากการเกษตรเป็นหลักโดยเฉพาะฟางข้าวซึ่งเป็นอาหารหยาบหลักเสริมด้วยหญ้าสดและหญ้าหมักที่ปลูกและเตรียมขึ้นเองตามลำดับ ส่วนอาหารข้นมีทั้งอาหารผสมเองและอาหารสำเร็จรูปของบริษัทและสหกรณ์ที่สามารถหาซื้อได้อย่างหลากหลาย อีกทั้งมีเสริมด้วยแร่ธาตุและน้ำยีสต์ที่ได้มาฟรีจากโรงเบียร์จังหวัดขอนแก่น ที่ช่วยให้เกษตรกรมีทางเลือกด้านการจัดการอาหารในการเลี้ยงโคนม

การจัดการด้านโรคและสุขภาพ: เกษตรกรมีการจัดการตามมาตรฐานทางด้านสุขภาพและสุขอนามัยฟาร์มโคนม โดยเกษตรกรทุกรายจะฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากเท้าเปื่อย ให้โคนมมีการถ่ายพยาธิภายนอกโดยยาอาซุนโทลร้อยละ 7.1 ส่วนการถ่ายพยาธิภายในใช้ยา เพนตาซิล โอเวลเม็ก-เมเรนิลล์ (ร้อยละ 92.8) มีการจัดการด้านสุขภาพอยู่ในเกณฑ์ดี เช่น เกษตรกรจัดการของเสีย โดยการทำความสะอาดโรงรีด โรงพักโคเพื่อป้องกันโรคและแมลงวัน ส่วนมูลโคจะมีการจัดเก็บใส่กระสอบส่วนใหญ่ นำมูลโคไปใส่แปลงหญ้า (ร้อยละ 71) ส่วนน้ำเสียที่เกิดขึ้นเกษตรกรจะนำไปรดพืชผลทางการเกษตร (ร้อยละ 93) และรวมทั้งมีการจัดเก็บข้อมูล บันทึกข้อมูลโคนม

การจัดการด้านผลผลิตและผลตอบแทน: เกษตรกรรีดนมแบบ Bucket type เกษตรกรส่วนใหญ่ส่งน้ำนมเอง (ร้อยละ 86) ให้กับสหกรณ์โคนมขอนแก่น ทั้งหมดทุกราย ได้ราคาน้ำนมเฉลี่ยกิโลกรัมละ 14.5 บาท (เฉลี่ยน้ำนมเกรด 1) ปริมาณ 149.4 กิโลกรัมต่อรายต่อวัน ทำให้มีรายได้เฉลี่ยต่อวัน 2382.50 บาท และต่อเดือน 67,185 บาท ต้นทุนการผลิตนม 7.2 บาทต่อกิโลกรัม (ไม่รวมต้นทุนในการขนส่งนมในแต่ละวัน) พบว่า ดีกว่าเมื่อ 20 กว่าปีที่แล้วที่เกษตรกรรายย่อยมีรายได้เฉลี่ยต่อตัว 3.87 ตัว จำนวน 24,077 บาทต่อปี ซึ่งถือว่าน้อยมาก ณ ราคาค้นทุนนม ประมาณ 8-9 บาทต่อกิโลกรัม (เทวินทร์ และคณะ, 2535) ซึ่งเกษตรกรค่อนข้างพอใจกับสภาวะด้านต้นทุนและ

รายได้จากการเลี้ยงโคนมในปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบกับย้อนหลังไปพบว่า ส่วนแนวโน้มของต้นทุนและรายได้ในระหว่างปี 2553 และ 2554 แนวโน้มทรงตัว และสูงกว่าเล็กน้อยตามลำดับ เกษตรกรมีต้นทุนหลักในการเลี้ยงโคนมคือ ต้นทุนด้านอาหาร และต้นทุนด้านการขนส่งนมไปยังสหกรณ์ เกษตรกรจึงมุ่งเน้นในการลดต้นทุนด้านนี้เป็นหลัก

ความยั่งยืนของการดำรงชีวิตจากความยั่งยืนหยัดของการเลี้ยงโคนมบ้านห้วยเตย

ด้านการบริหารจัดการ: การเลี้ยงโคนมมีวิวัฒนาการและพัฒนาคุณภาพมาอย่างต่อเนื่องจนทำให้มีความยั่งยืนอยู่ได้จนถึงปัจจุบันจากการบริหารจัดการที่ดีด้วยการรวมกลุ่มในการจัดการผลผลิตและแลกเปลี่ยนความรู้ในด้านการเลี้ยงโคนม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้ระบบการเลี้ยงโคนมมีความทัดเทียมกัน และมีความสามารถในการเข้าถึงการบริการจากภาครัฐ

ด้านระบบฟาร์ม: มีความหลากหลายด้านกิจกรรมการเกษตร เป็นผลให้มีความหลากหลายของผลผลิตที่นำไปสู่ความหลากหลายของแหล่งรายได้ที่มีความต่อเนื่อง หรือการลดรายจ่ายของครัวเรือน เกิดการหมุนเวียนทางด้านการเงินที่ดีขึ้น มีสำคัญในการเกื้อกูลให้เกิดความมั่นคงทางด้านอาหาร ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ ปฏิเสธไม่ได้เลยว่ารายได้หลักมาจากการเลี้ยงโคนมที่เป็นกิจกรรมหลักของครัวเรือน และเป็นผลมาจากการมีสมรรถนะการผลิตที่ดีของแม่โคนมจากการจัดการการผลิตที่มีมาตรฐานที่ดีขึ้น เกิดจากการสะสมทางสังคมด้านการผลิตโคนมของชุมชนที่สามารถถ่ายทอดสู่ครัวเรือนและเยาวชนรุ่นใหม่ ผ่านการสร้างสังคมการเกษตร สร้างองค์ความรู้ การสนับสนุนจากรัฐและเอกชนในเชิงธุรกิจด้านโคนมที่เกษตรกรสามารถผสมผสานการผลิตที่เชื่อมโยงและเกื้อหนุนในเชิงระบบ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: ชุมชนบ้านห้วยเตยได้เกิดวิวัฒนาการความเป็นธรรมชาติและความอุดมสมบูรณ์ได้รับการฟื้นฟูอย่างค่อยเป็นค่อยไป พร้อมทั้งกับวิถีการดำรงชีวิตของเกษตรกรที่ต้องยั่งยืนหยัดอยู่

ให้ได้ในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ธาตุอาหารในมูลโคนมเป็นผลพลอยได้ที่มีส่วนสำคัญต่อการสะสมของธาตุอาหารในดิน การหมุนเวียนธาตุอาหารในแปลงหญ้า พร้อมๆ กับการพัฒนาที่ดินที่เหมาะสมสำหรับการเลี้ยงโคนมและการยังชีพ มีส่วนเกื้อกูลในระดับครัวเรือนและชุมชน ทำให้ระบบนิเวศของระบบฟาร์มแต่ละครัวเรือนดีขึ้น เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพมากขึ้นมีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรดินและแร่ธาตุ

การใช้ที่ดินและโครงสร้างพื้นฐาน: ระบบสาธนาอุปโภคบริโภคมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต เช่น ถนน ประปา ไฟฟ้า การระบายน้ำ การสื่อสาร การขนส่งสาธารณะ มีบทบาทสำคัญต่อการให้บริการหรืออำนวยความสะดวกในการดำเนินงาน โดยเฉพาะการเลี้ยงโคนมที่ต้องอาศัยระบบสาธนาอุปโภคบริโภค นอกจากนี้โครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ที่มีการพัฒนาดีขึ้นเช่น โรงเรียน โคนม ระบบวัดนม อุปกรณ์วัดนม ระบบการขนส่งนม ระบบการตลาดโคนมที่มีการจัดการที่ดีช่วยอำนวยความสะดวกให้การผลิตโคนมประสบความสำเร็จมากขึ้น

การจัดการความเสี่ยง: ความเสี่ยงด้านการเลี้ยงโคนมมีมากมายหลายด้าน จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีมาตรการการป้องกันหรือลดความเสี่ยงในระบบการผลิตโคนมที่อาจเกิดขึ้นได้เสมอในปัจจุบันและในอนาคต เช่น การติดตามและกำกับสมรรถนะการผลิตของแม่โค การหาทางลดต้นทุนการผลิตนม ทำให้ต้นทุนการผลิตนมต่อกิโลกรัมต่ำลง มีระบบรวบรวมนมในชุมชนและมีที่รับซื้อนมที่ถาวร มีระบบการจัดการโรคโดยการทำวัคซีน มีการสำรองอาหารหยาบและปลูกหญ้าสดเสริม ตลอดจนการหาแหล่งอาหารราคาถูกทดแทนใหม่ มีความร่วมมือที่ชัดเจนกับหน่วยงานของรัฐด้านการขอการสนับสนุนด้านวิชาการ หรือเทคนิคด้านต่างๆ มีระบบฉุกเฉินในการจัดการโรค และการป้องกันภัยทางธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้น นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อช่วยยกระดับการเลี้ยงโคนมให้มีมาตรฐานมากขึ้น

สรุป

ความยั่งยืนของระบบการเลี้ยงโคนมบ้านห้วยเตยเกิดจากปัจจัยหลายประการดังนี้คือ 1) ความมุ่งมั่นและการมีประสบการณ์ ความรู้ ทักษะ ทักษะที่ดีต่ออาชีพการเลี้ยงโคนม 2) มีความสามารถในการปรับตัวในการผสมผสานวิธีการเลี้ยงโคนมให้เข้ากับวิถีการดำรงชีวิต 3) มีการเกื้อหนุนจากระบบนิเวศการเกษตรในครัวเรือนต่อระบบการเลี้ยงโคนม 4) การมีระบบห่วงโซ่อุปทานรองรับการผลิตโคนม จากนโยบายของรัฐสู่การปฏิบัติที่ตอบสนองต่อการเลี้ยงโคนมของเกษตรกรรายย่อย เช่น ระบบนมโรงเรียน 5) การมีสมรรถนะแม่โคที่ดีขึ้นตามมาตรฐานการให้ผลผลิตและสามารถปรับตัวให้เข้ากับระบบนิเวศในท้องถิ่น 6) มีความเจริญก้าวหน้าด้านโครงสร้างพื้นฐานที่ตอบสนองและอำนวยความสะดวก สนับสนุนให้กิจกรรมการผลิตโคนมของชุมชน อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐ และความเข้มแข็งของหน่วยงานท้องถิ่น 7) มีการจัดการความเสี่ยงในเชิงระบบด้านองค์รวมของกิจกรรมการเกษตรและอาชีพโคนมที่มีมาตรการจัดการเพื่อลดความเสี่ยง เพื่อป้องกันความเสียหายของอาชีพการเลี้ยงโคนม 8) เกษตรกรให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีการใช้ประโยชน์อย่างตระหนักและเข้าใจต่อผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในชุมชนระยะยาวทั้งทางตรงและทางอ้อม

คำขอบคุณ

ขอขอบคุณเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมบ้านห้วยเตย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์และร่วมมือในการศึกษาวิจัยจนสำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- ณัฐพร เพ็ญสุภา. 2539. การประเมินผลโครงการเกษตรกรก้าวหน้าในเขตปฏิรูปที่ดิน บ้านห้วยเตย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. บกคัยอวิทยานิพนธ์สาขาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น. แหล่งข้อมูล: <http://library.kku.ac.th/abstract/thesis/mart/ds/2539/ds390013t.html>. ค้นเมื่อ 29 ธันวาคม 2555.
- เทวินทร์ วงษ์พระลับ พิษณุรัตน์ แสนไชยสุริยา วีระ ภาคอุทัย พรชัย ล้อวิลัย อดอง วชิราภากร และ พิษณุ วิเชียรสวรรค์. 2535. การศึกษาสภาพภาพในการเลี้ยงโคนมของเกษตรกรรายย่อยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. รายงานการวิจัย คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดขอนแก่น. 2553. พลเขตต์ฟาร์ม: เกษตรกรดีเด่นสาขาอาชีพการเลี้ยงสัตว์ จังหวัดขอนแก่น ปี 2554. แหล่งข้อมูล: http://www.dld.go.th/pvlo_kkn/Techno/download. ค้นเมื่อ 29 ธันวาคม 2555.
- Nuntapanich, P. 2011. Community base participation for establishing the indicators of sustainability in dairy cattle production system of small-holder: A case study in sisaket province, Northeast Thailand. J. Appl. Sci. Res. 7: 1702-1708.
- Sakdipitakul, P. 1991. The development of dairy farming in Thailand. Available: <http://www.fao.org/ag/AGP/AGPC/doc/PUBLICAT/GRASSLAN/91.pdf>. Accessed Jan. 20, 2013.
- Pongpiachan, P., P. Rodtian and K. Ota. 2003. Reproductive of cross-and Purebred Friesian Cattle in Northern Thailand with special reference to their milk production. Asian-Aust. J. Anim. Sci. 16: 1093-1101.